

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN İLK SÖZLÜĞÜ LEHCE-İ OSMÂNÎ

Avni GÖZÜTOK*

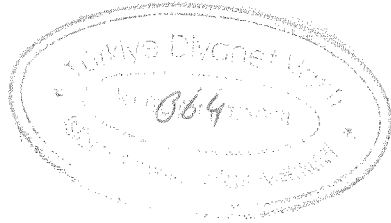
Anadolu'da Türk dilinin yazılı bir edebiyat dili olarak 13. yüzyılda meydana çıkmasından 19. yüzyıla kadar geçen yaklaşık altı asırlık süre içerisinde manzum ve mensur bir çok sözlük kaleme alınmıştır (1). Bu eserlerin hemen hepsinde Arapça, Farsça kelimeler esas alınmış; bunların karşılıkları ve açıklamaları Türkçe kelimelerle verilmiştir. Amaçları Arapça ve Farsçayı öğretmektir. Bir kısmı da, bu iki dilde yazılmış sözlüklerin çevirisidir. Türkiye'de ilk kez Esad Efendi (1685-1753), Lehçetü'l-Lugat (1732) adlı sözlüğünde Türkçe kelimeleri esas almış; bunların Arapça ve Farça karşılıklarını vermiştir. Türk dilini esas alması, önsözünde "lisan-ı Türkî" deyimini kullanması bakımından önemli olan bu eser de Türkçeden Türkçeye bir sözlük değildir. Türkçeden Türkçeye ilk sözlük olma şerefi, Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî"sine aittir.

Tanzimat döneminde yetişmiş bir Türk devlet adamı ve yazarı olan Ahmed Vefik Paşa (1823-1891), Türkiye'nin ilk Türkologu ve ilk Türkçülerindendir; daha çok Molière çevirileri ile ün kazanmıştır (2). Onun edebî kişiliği, edebî eserleri edebiyat tarihlerimizde ele alınmış fakat en önemli yönü olan dilciliği ve sözlükçülüğü üzerinde pek az durulmuştur. Tanzimat döneminde Şinasî'nin eserlerinde "bi'l-iltizam lisân-ı avâm üzere kaleme almıştır," "safî türkçe" sözleriyle ifade edilen Türkçecilik, dilde sadeleşme ve halk diline dönme düşüncesi Lehce-i Osmânî ile uygulamaya konulmuştur (3). Bu eser Ahmed Vefik Paşa'nın eserleri arasında en önemlisi olduğu gibi O'nun fikrî ve ilmî kişiliğini yansıtmaları bakımından da değerlidir. Lehce-i Osmânî, asırlarca dilimizin bir sözlüğünü ortaya koyamamış, hatta onu "kaba Türkçe", "avam dili" diyerek hor görmüş bir

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü

120100

Arastırma Dergisi, s. 24, 1997 Erzurum, s. 29-32

16 EYLÜL 1998

LEHÇE-İ OSMÂNİ'DEKİ ATASÖZLERİ

Prof. Dr. Recep TOPARLI*

Özet: Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* adlı sözlüğünde atasözlerine geniş yer ayırmıştır. *Lehçe-i Osmanî*'deki atasözlerini Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ve Vural Sözer'in *Baba Tatlısı Büyük Sözü Dinleyenlerin Atasözleri Sözlüğü* arasında bir karşılaştırma yaptık. Gördük ki *Lehçe-i Osmanî*'deki bazı atasözleri diğerlerinde yoktur.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, Ömer Asım Aksoy, Vural Sözer

The Proverbs in Lehce-i Osmânî

Summary: Ahmet Vefik Paşa has given a wide place to proverbs in his dictionary named *Lehçe-i Osmanî* (Ottoman Language). We made a comparison of proverbs between the ones in *Lehçe-i Osmanî*, Ömer Asım Aksoy's *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü* (Dictionary of Phrases and Proverbs) and Vural Sözer's *Baba Tatlısı Büyük Sözü Dinleyenlerin Atasözleri Sözlüğü*. We have seen that some of the proverbs in *Lehçe-i Osmanî* are absent in the others.

Keywords: proverb, Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* (Ottoman Language), Ömer Asım Aksoy, Vural Sözer

Türkçe söz varlığına büyük ölçüde yer vermesi ile Türk dili açısından önemli olan Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî* adlı sözlüğü tarafımızdan hazırlanarak Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. [Ankara 2000, XXV+ 1005 s., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 743, Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi: 1, Eski Sözlükler Dizisi: 3.].

* Gaziosmanpaşa Üni. Fen-Ed. Fak., TOKAT receptoparli@hotmail.com

dediği gibi, yeniliğe değil, kozmopolitliğe karşı çıkmış, millilikten ve yenilikten uzaklaşmak endişesi taşımış ve orta bir yol bulmaya çalışmıştır. Naci'nin dile ait görüşlerini içeren "Fasahat" başlıklı makalesinden yapılan bu alıntılar bile onu yenileşmeye kapalı, yaşamının her alanında eskiyi savunmuş bir kişi olarak görmenin ve değerlendirmenin haksız ve yanlış olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, onun bu görüşlerinden çıkarabileceğimiz en acı sonuç da, Naci'nin yüz yıl önce görüp işaret ettiği tehlikelerden hâlâ ders almanmış olmamızdır. Eğer yine eskisi gibi bildiğimizi okumaya devam edeceksek, büyük şehirlerin en işlek caddelerinde Türkçe dükkân tabelalarını daha çok arayacağız demektir.

Kaynaklar:

- Çonoğlu, Salim (1995), *Mecmua-i Muallim, Metin-Açıklamalar-Notlar*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi: Basılmamış yüksek lisans tezi.
Kaplan, Mehmet (1982), *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh yayınları.
Okay, Orhan (1990), *Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları, Tanzimat Edebiyatı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitap Evi.
Yücel, Tahsin (1997), *Alıntılar*, İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Ahmet Vefik Paşanın *Lehice-i Osmani*'si
ve Batı Kaynaklı Kelimeler

Hüseyin YILDIZ

Türkçe, Türk milletinin dilidir. Türk milleti, dünyanın çeşitli coğrafyalarına hükmetmiş, bazen aynı anda üç kıtada da toprağı bulunan cihan devletleri kurmuş, ama hiçbir zaman devletsiz kalmamış bir millettir. Bunun içindir ki, bulunduğu coğrafyalar itibarıyla karşılaştığı kültürlerden etkilenmiş, onlarla kelime alışverişinde bulunmuş zengin bir dile sahiptir. Bunu anlamak için ise sadece elimize geçen bir Türkçe sözlüğün kısaltmalar bölümüne bakmak yeterli olacaktır. Meselâ *Ferit Devellioglu*'nun *Osmanlıca Sözlüğü*'nde dilimize Arapça, Almanca, Farsça, Fransızca, Grekçe, İngilizce, Latince ve Yunancadan kelime aldığımız gösterilirken; Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te bunlara Bulgarca, Cermence, Ermenice, İbranice, İspanyolca, İtalyanca, Macarca, Portekizce, Rusça, Rumca ve Slavca da eklenmektedir. Türkçe zaman (tarih) ve mekân (coğrafya) dikkate alındığında çok zengin ve büyük bir dildir.

Türkçe üzerinde zaman zaman yapılan sadeleştirme işlemleri, Türkçeyi bir müddet olsun yabancı kelime deryasında boğulmaktan kurtarmış olsa da bir başka hastalığa yakalatmıştır: Dil kısırlığı. Şöyle ki zamanında çok sade bir üslup ile yazan ve meşhur olmalarını biraz da buna borçlu olan *Reşat Nuri Güntekin*, *Peyami Safa* gibi söz ustalarının eserlerinin ilk baskıları zamanımız insanı tarafından anlaşılmamakta ve dolayısıyla okunmamaktadır. Bu eserleri okunabilir ve anlaşılabilir (esasinda satılabilir) bir düzeye getirmek için de yayın evleri, gazeteler vb. sadeleştirme ve kısaltmayı çare olarak görmüşlerdir. Fakat unutulmamalıdır ki, sadeleştirme sadece, dilden kelime atıp yerine Türkçelerini türetmek/uydurmakla olmaz, bunun yanında dile yeni yabancı kelime girmesine de imkân verilmemeli, o yabancı kelime daha gazetelerimizde basılmadan, kitaplarımıza yazılmadan bir Türkçe karşılığa kavuşturulmalıdır. Böyle bir sistem uygulamayıp, her beş on yılda bir dilde sadeleştirmeye gidecek olursak bugün sadeleştirilmiş bir eseri gelecekteki torunları

0.127

Türk Dili Sayı: 634, Ankara 2004,
s. 439-446.